

СПЕЦИФІЧНО УКРАЇНСЬКІ РІЗНОВИДИ ІМПЕРСОНАЛЬНОГО РЕЧЕННЯ У КОМПАРАТИВНОМУ АНАЛІЗІ

У системі слов'янського безособового речення цікаву сторінку становлять конструкції з предикативними формами на -но,-то. Одноядерні речення з іменною формою пасивного дієприкметника, в яких є (або можливий) прямий додаток, стали однією з характерних рис українського синтаксису. Основним ареалом, де поширені дані синтаксичні звороти, є українсько-польський. Як зазначає О. Потєбня, у західних російських говірках і в українській мові цей знахідний здавна цілком звичайний, як і у польській мові. Очевидно, що формування особливого типу безособових речень з предикативними формами на -но,-то проходило в умовах українсько-польських контактів. Однак про запозичення не може бути і мови, тому що попередня історія речення, як вважає Ф. Філін, підготувала ґрунт для виникнення цих конструкцій як в українській, так і в польській мові, незалежно одна від одної. Дійсно, подібні форми трапляються вже у перших давньоукраїнських пам'ятках, насичена ними і найдавніша українська обрядова пісня, пор.: "В неділеньку рано По всім селу заграно. Заграно,забубнено, Бояри побуджено". На наш погляд, не варто зупинятися на окресленні лише українсько-польського паралелізму, у певних випадках вживання пасивних предикативних конструкцій з -по, -то у неозначено-особовому значенні чеської мови таке ж, як і в українській. Судячи з того, що питання про запозичення не ставиться взагалі, у даному випадку слід говорити про спільну українсько-західнослов'янську ізоглосу, межі якої сягають ще доісторичної доби, пор. польськ.: "Zdarto zagle, ster prysnal, ryk wod, szum zawiei..." (A. Mickewicz); "Na stacjach, gdzie zatrzymywano sie po kilka minut, mlodzi malzonkowie wysiadali ze swago wagonu..." (S. Zeromski) ; чеськ.: "...celeposelstvo cisare Maximiliana bylo pred branami Rima prepadeno, oloupeno a na posmech yysvleceno jen do kosil..." (K. Schulz) ; "Jeho zet pod touto mohutnou zastitou citil, ze je o neho postarano" (M. Majerova).

Серед інших, характерних для цієї слов'янської підгрупи мов (яку, на нашу думку можна пов'язати з давніми антами) типів імперсональних речень, конструкції із словами категорії стану потрібно, треба. Зустрінуті у староукраїнських та старобілоруських пам'ятках, вони характеризуються як прояви початку формування специфіки окремих східнослов'янських мов. Однак, аналогічні синтаксичні моделі знаходимо на всьому просторі розселення давнього антського етнічного масиву, епіцентр якого знаходився на Україні. Тому можна зробити висновок, що початок формування і цього типу імперсональних одноядерних комунікативів - справа більш раннього історичного періоду. Пор. польськ.: "Stery: Zaczekaj tam za szopa, tylko krowy uwiaze. Co wam trzeba? (H. Рапов); чеськ.: "Neni treba" rekla Charlota..." (N. Fryd). В. Чумак виділяв конструкції з дієсловом требати як такі, що найбільш часто використовуються як сербами, так і хорватами, напр.: "[Колнер:] Шта вам треба?" (З. Попович).

Для української мови є надзвичайно типовими безособові конструкції з іншим модальним дієсловом (давнім германізмом) шкода. У пошуках аналогів нам потрібно знову звернутися до західнослов'янських мов, пор. укр.: "Кров не вода, розливати шкода" (Укр. прислів'я); польськ. "[Mietek:] Czego szkoda, Lindo? (A. Przpkowski); чеськ."[Rejsek:] Skoda coskych hlav, pravda!" (J. Otoenasek).

Теорія польського запозичення тут не надто влаштовує, якщо звернути увагу на факт наявності в українській мові розгалуженого словотвірного гнізда з цим коренем (шкодити, шкодливий, шкодувати, шкідливо тощо), а також на часте вживання слова у народнорозмовному мовленні. За своїм походженням шкода є германізмом не північним, а

скоріше південним, і виводиться із верхньонімецької мови (вврх.-НІМ.scado - "збитки, шкода". Очевидно, що польська мова, яка повинна була розглядатися як джерело запозичання, у свою чергу, мала б запозичити ще слово з чеської. Крім того шкода не є випадковим вкрапленням, а належить до цілого шару засвоєнь із верхньонімецької, типових як для української, так і для інших мов, чії носії можуть хоча б частково бути пов'язані з антським етнічним анклавом. Наприклад, **гай, хвиля, багно, шукати, чудувати, шпан, барва** тощо. Тут помічаємо, що чеський абсолютний аналог укр. **швидкий** (давнє запозичення із верхньонімецької) вважається українізмом, а інше запозичення із верхньонімецьких діалектів багаття (споріднене з давньоверх.- нім. *baschan, bohhen* - "пекти") взагалі не фіксується у жодній іншій слов'янській мові. Звідси теза - українська мова могла у певний період свого розвитку (можливо, на рівні антської прамови) безпосередньо запозичувати окремі германські номени із давньоверхньонімецької мови.

Отож, зауважимо, що граматичні дані (у даному випадку порівняння специфічно українських різновидів безособового речення) переконливо свідчать про пов'язаність української мови не тільки із східним, але й із західним слов'янським ареалом. Важливо відзначити, що йдеться про генетичну спорідненість саме української мови як автономної лінгвістичної системи, а не якоїсь "східнослов'янської прамови". Можливо зробити висновок, що українська мова завершила початковий період свого становлення значно раніше, ніж це стверджувалося досі, принаймні, окремі видільні риси були сформовані вже доби великого слов'янського розселення (на користь цього свідчать ізоглоси української мови з мовами, ареально віддаленими). Окремі підвиди українського імперсонального речення - яскраве свідчення цьому.